

Ο Βίος του Αγίου Τριφυλλίου Επισκόπου Λήδρων (Λευκωσίας)

[Εκκλησία της Κύπρου / Ι.Μ. Μόρφου](#)

Αρχιμανδρίτου Φωτίου Ιωακείμ

Ὁ ἅγιος Τριφύλλιος, τοιχ. (15ος αἰ), ἱερὰ μονὴ Σταυροῦ Ἀγιασμάτι Ὁ ἐν ἁγίοις Πατῆρ ἡμῶν Τριφύλλιος, τὸ μυρίπνοο ἄνθος τοῦ Παραδείσου, ὁ πολιοῦχος τῆς Λευκωσίας καὶ τὸ καύχημα τῆς Νήσου τῶν Ἁγίων Κύπρου, σύμφωνα μὲ ἀρχαία παράδοση¹, καταγόταν ἀπὸ τὴ μεγαλόπολη Ρώμη, ὅπου γεννήθηκε κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα.

Οἱ γονεῖς τοῦ ἁγίου ἦταν ἀπὸ τοὺς πλουσιώτερους καὶ ἐπιφανέστερους ἄρχοντες τῆς Ρώμης, ἀλλὰ πῖο πολὺ τοὺς κοσμοῦσε ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ πίστη στὸν Χριστό. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ πατέρας τοῦ ἁγίου συγκαταλέχθηκε στοὺς δώδεκα

μεγιστάνες, τοὺς ὁποίους ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος κάλεσε ἀπὸ τὴ Ρώμη στὴ Νέα Ρώμη, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν ὁποία, ὅταν ἴδρυσε, θέλησε νὰ τιμήσει, ὄχι μόνο μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐπιφανεῖς ἀνθρώπους, ὥστε νὰ μὴ ὑστερεῖ καθόλου ἀπὸ τὴν παλαιὰ Ρώμη.

Στὴν Κωνσταντινούπολη, λοιπόν, ἀνατράφηκε ὁ μικρὸς Τριφύλλιος «ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου», καὶ σπούδασε τὰ πρῶτα ἐγκύκλια μαθήματα. Ἐκεῖ ἀρδεύθηκε προπαντὸς ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν θείων Γραφῶν, σὰν δένδρο πολὺφυλλο «παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων», ἀποφέροντας πλούσιο πνευματικὸ καρπὸ. Ὅταν δὲ ὁ Κύριος μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια κάλεσε κοντὰ Του τὸν ἐνάρετο πατέρα του, ὁ Τριφύλλιος ἀποφασίζει μὲ τὴν ἁγία μητέρα του Δομνίκη νὰ ταξιδέψουν στὰ Ἱεροσόλυμα, γιὰ νὰ προσκυνήσουν τοὺς Ἁγίους Τόπους, τοὺς ὁποίους ὁ Δεσπότης Χριστὸς καθαγίασε μὲ τὴν παναγία ἐπὶ γῆς ζωὴ Του. Μετὰ τὸ προσκύνημα, ὁ ἅγιος μεταβαίνει μὲ τὴ μητέρα του στὴ Βηρυτό, ὅπου καὶ παραμένει γιὰ ἄρκετὸ διάστημα, σπουδάζοντας τὴ νομικὴ ἐπιστήμη².

Τότε στὴν Κύπρο ἄκμαζε ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ὁ περιλάλητος ἐπίσκοπος Τριμιθοῦντος, ἡ φήμη τῆς ἀγιότητος καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ ὁποίου εἶχε ἀπλωθεῖ σ' ὅλο τὸν χριστιανικὸ κόσμον. Καὶ ὁ Τριφύλλιος μὲ τὴ μητέρα του, θελγόμενοι ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τοῦ σκεύους τούτου τῆς ἐκλογῆς, ἔρχονται στὴν Κύπρο, γιὰ νὰ θαλφθοῦν ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ μεγάλου θαυματουργοῦ. Ἀφίνοντας λοιπὸν τὴ σπουδὴ τῶν ἐγκοσμίων μαθημάτων, ὁ Τριφύλλιος γίνεται φοιτητὴς τοῦ ταπεινοῦ καὶ θαυμαστοῦ Σπυρίδωνος, καὶ μαθητεύει σ' αὐτὸν στὰ μαθήματα τῆς Εὐαγγελικῆς τελειότητος. Μὲ τὶς εὐχές, τὸ παράδειγμα καὶ τὴν καθοδήγηση τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ὁ Τριφύλλιος φθάνει «εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» καὶ γίνεται καὶ ὁ ἴδιος δοχεῖο τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ἐκτιμώντας τὴν ἀρετὴ τοῦ μαθητῆ του, τὸν χειροτονεῖ διάκονο καὶ τὸν ἔχει πάντοτε στὴ συνοδίᾳ του. Πολλὲς φορές εἶναι ποὺ οἱ δύο ἅγιοι πῆγαν μαζί σὲ περιοδεῖες, ὄχι μόνο ἐντὸς τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ στὸ ἐξωτερικό. Κάποτε, γιὰ παράδειγμα, ἀσθένησε σοβαρὰ ὁ βασιλιὰς Κωνστάντιος, γυιὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐνῶ βρισκόταν στὴν Ἀντιόχεια τῆς Συρίας. Σὲ θεϊκὴ ὄπτασία τοῦ ὑποδείχθηκαν δύο ἐπίσκοποι, ποὺ μόνο αὐτοὶ θὰ μπορούσαν νὰ τὸν θεραπεύσουν. Ἔτσι ὁ Κωνστάντιος κάλεσε ὅλους τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολῆς νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν, ἐλπίζοντας νὰ ἀναγνωρίσει μεταξύ τους αὐτούς, ποὺ τοῦ ὑποδείχθηκαν ἄνωθεν, γιὰ νὰ τὸν θεραπεύσουν. Τότε καὶ ὁ μέγας Σπυρίδων μαζί με τὸν διάκονο εἰσέτι Τριφύλλιο μετέβησαν στὴν Ἀντιόχεια, ὁ δὲ Κωνστάντιος ἀναγνώρισε μὲν τὸν ἅγιο Σπυρίδωνα, ὄχι ὅμως καὶ τὸν Τριφύλλιο, ποὺ ἀκόμη δὲν εἶχε γίνει ἐπίσκοπος. Πράγματι, μὲ τὶς προσευχὲς τους θεραπεύθηκε τελείως ὁ Κωνστάντιος³.

Ὁ ἅγιος Τριφύλλιος, ποὺ εἶχε ἤδη ἐκλεγεῖ ἀρχιερέας ἀπὸ τὸν Θεό, ὅπως φανερώνει ἡ πιὸ πάνω ὄπτασία, χειροτονεῖται στὴ συνέχεια γιὰ τὴν ἀγιότητά του ἐπίσκοπος τῆς πόλης τῶν Λήδρων⁴, δηλαδὴ τῆς σημερινῆς Λευκωσίας. Μὲ τὴν ἄνοδό του στὴν ἀρχιερατικὴ καθέδρα, ὁ ἅγιος ἐπιδόθηκε μὲ μεγαλύτερο ζῆλο στὴν ἀρετὴ, ποιμαίνοντας μὲ ἀγάπη καὶ αὐτοθυσίᾳ τὸ ποίμνιο, ποὺ ἡ θεία Χάρη τοῦ ἐμπιστεύθηκε, καὶ κηρύττοντας ἀδιάλειπτα τὸν θεῖο Λόγο, ὡς πλουτισμένος μὲ ρητορικὴ δύναμη. Πάντοτε ὅμως καὶ σὲ ὅλα βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴ σθεναρὴ πατρικὴ καθοδήγηση τοῦ θαυμαστοῦ Σπυρίδωνος. Ἡ ἱστορία μᾶς διέσωσε ἕνα χαριτωμένο σχετικὸ ἐπεισόδιο. Σὲ κάποια ἐκκλησιαστικὴ σύναξη ὁ Γέροντας ἐπίσκοπος Σπυρίδων ἀνέθεσε στὸν νεώτερο ἐπίσκοπο Τριφύλλιο νὰ ἀπευθύνει λόγο πνευματικὸ στὸν λαό. Ὅταν δὲ χρειάσθηκε ὁ Τριφύλλιος νὰ ἀναφέρῃ τὸ Εὐαγγελικὸ ρητό, «Ἄρόν σου τὸν κράββατον καὶ περιπάτει» (Ἰω. 5, 8) καί, ἐπειδὴ ἀντὶ τῆς λέξεως «κράββατον» εἶπε «σκίμποδα», ὁ μέγας Σπυρίδων ἀγανάκτησε καί, διακόπτοντας τὸν μαθητὴ του καὶ δίνοντάς του μάθημα ταπεινοφροσύνης, τοῦ εἶπε: «Δὲν εἶσαι ἐσὺ καλύτερος αὐτοῦ, ποὺ εἶπε »κράββατον» (τοῦ Χριστοῦ δηλαδή)! Γιατί λοιπὸν ντρέπεσαι νὰ μεταχειριστεῖς τοὺς λόγους Του»;⁵

Ἄλλοτε πάλιν οἱ δύο ἅγιοι βάδιζαν πρὸς τὴν Κερύνεια γιὰ κάποια ὑπόθεση. Ἀφοῦ λοιπὸν πέρασαν ἀπὸ τὴν Κυθραία καὶ ἔφθασαν σὲ κάποια ἐξαιρετικὴ τοποθεσία, γεμάτη μὲ δέντρα καὶ νερά, ποὺ λεγόταν Παρύμνη, ὁ ἅγιος Τριφύλλιος, ἐκστατικὸς ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ καὶ εὐφορία τοῦ τόπου, ἄρχισε νὰ διαλογίζεται πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἀποκτήσει γιὰ τὴν ἐπισκοπὴ του ἕνα κομμάτι γῆς ἐκεῖ. Τὶς σκέψεις του αὐτές, ἂν καὶ δὲν εἶπε τίποτα, συνέλαβε ἀμέσως ὁ διορατικὸς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος νοῦς. Καί, χωρὶς νὰ χάσει εὐκαιρία, νουθέτησε πατρικὰ τὸν μαθητὴ του νὰ μὴ ποθεῖ γήινους ἀγροὺς καὶ ἀμπελῶνες, ποὺ φεύγουν καὶ χάνονται, ἀλλὰ νὰ ἔχει πάντα τὴν

καρδιά του στην ούράνια πατρίδα μας, την άνω Ίερουσαλήμ, όπου, όποιος άξιωθεί νά κατοικήσει, παραμένει αιώνια. Τότε ό άγιος Τριφύλλιος ζήτησε συγγνώμη και μετανόησε για την άκαιρη έπιθυμία του6.

Έτσι λοιπόν ό Τριφύλλιος έγινε σέ όλα μιμητής του μεγάλου Σπυρίδωνος, ζώντας με άπλότητα και ταπείνωση. Συχνά διανυκτέρευε στους άγρους, απέφευγε νά καταφεύγει στά δικαστήρια όταν τον άδικοῦσαν, ζούσε με πτωχεία, προσευχή και νηστεία, έλεώντας πάντοτε τους πτωχούς. Στους μεγάλους δέ σεισμούς, που συγκλόμισαν την Κύπρο κατά τον 4ο αιώνα, ό ίδιος με τά χέρια του έσκαβε και έβγαζε από τά έρείπια τους νεκρούς, τους έτοίμαζε για ταφή και τους κήδευε ό χριστομίμητος. Γι' αυτό και σαν άλλος Έλισσαίος, όπως εκείνος από τον Ήλία, κληρονόμησε από τον Γέροντά του άγιο Σπυρίδωνα πλούσια τή Χάρη και τή θαυματουργική δύναμη.

Ή Κύπρος, από τον 4ο αιώνα και έξής, ύπηρετούσε ως ένδιάμεσος σταθμός τών προσκυνητών προς και από τους Άγίους Τόπους. Έπιθυμώντας λοιπόν ό άγιος νά δημιουργήσει μοναστήρι για τή φιλοξενία τών μοναστριών, που έρχονταν από την Κωνσταντινούπολη καθοδόν προς την άγία Γή, πείθει τή μητέρα του και γίνεται συνεργός στο ιερό τουτο έργο, κτίζοντας ταυτόχρονα και μεγάλο καθεδρικό ναό στη Λευκωσία. Τέλος, και ή ίδια ή Δομνίκη, ύπακούοντας στις προτροπές του υιού της, κείρεται μοναχή στο μοναστήρι αυτό, όπου και τελειώνει τον βίο της θεάρεστα και θάπτεται εκεί, και άναδεικνύεται και ή ίδια πηγή θαυμάτων7.

Ό άγιος Τριφύλλιος συμμετέσχε μαζί με τον άγιο Σπυρίδωνα, καθώς και με άλλους συγχρόνους του Κυπρίους έπισκόπους, στη Σύνοδο τής Σαρδικής (343 μ.Χ.), τής όποίας και προσυπέγραψε τά Πρακτικά8. Υπήρξε επίσης λόγιος και πολυγραφώτατος συγγραφέας, σύμφωνα με τον Δυτικό Πατέρα άγιο Ίερώνυμο9, ό όποιος άναφέρει ότι είχε διαβάσει ένα έργο του άγιου Τριφυλλίου, τó «Υπόμνημα εις τó Άσμα τών Άσμάτων»10. Επίσης, στο Λεξικό Σουίδα (ή Σούδα)11 άναφέρεται ότι ό άγιος Τριφύλλιος είχε γράψει σέ ίαμβικό ποιητικό μέτρο τον «Βίο και τά θαύματα του Άγίου Σπυρίδωνος»12. Έτσι γνωρίζουμε δύο από τά έργα του άγιου Τριφυλλίου, κανένα δυστυχώς από τά όποία δέν σώθηκε.

Ός προς τά σωματικά χαρακτηριστικά, ό άγιος Τριφύλλιος ήταν ψηλός και λευκός, με ξανθά μαλλιά και γένεια και γαλανά μάτια. Διακρινόταν από μακριά ή εύγενική καταγωγή του και ήταν γλυκός και εύχάριστος στη συνομιλία. Άφοῦ λοιπόν έφθασε σέ γήρας βαθύ και έγινε «πλήρης ήμερών τών του πνεύματος», έκοιμήθη έν Κυρίω κατά τά τέλη του 4ου αιώνα και τó σῶμα του κατετέθη στον μεγάλο ναό, που έκτισε στη Λευκωσία. Ό δέ «Πατήρ τών Φώτων» τον τίμησε στον ούρανό, όπως και στη γή, και τον δέχθηκε ως πρέσβυ χάριν τής ποιμένης και τής πατρίδας του.

Ἄρκετὰ ἀργότερα, σὲ κάποια ἀπὸ τὶς ἀραβικὲς ἐπιδρομὲς (649-950 μ.Χ.), ὅταν οἱ Ἄραβες σύλησαν καὶ τὸν ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ὁδηγητρίας¹³, ποὺ εἶχε ἀνεγείρει ὁ ἅγιος, βρῆκαν τὸ λείψανό του ἄφθαρτο καὶ εὐωδιαστὸ καί, ἀλίμονο στὴν ἀπανθρωπία τους, ἀπέκοψαν τὴν τιμία του κεφαλή, ἀπὸ τὴν ὁποία, ὡ τοῦ θαύματος, ἔρρευσε αἷμα, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Θεὸς ἔδειξε ὅτι τὸν ἔστεψε, ἔστω καὶ μετὰ θάνατον, μὲ τὸ στεφάνι τοῦ μαρτυρίου. Ὑστερα οἱ ἐπιδρομεῖς ἔριξαν καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου στὴ φωτιὰ γιὰ νὰ καεῖ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο διέσωσαν οἱ πιστοὶ ὠρισμένα τεμάχια, ποὺ ἐξέθεταν κατόπιν σὲ προσκύνηση κατὰ τὴν 3ῃ Μαΐου, ἡμέρα, ποὺ ἔγινε ἡ ἐπιδρομὴ τῶν βαρβάρων.

Ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος¹⁴, ὅπως καὶ ἀργότερα ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς¹⁵, ἀναφέρουν πὼς τὴν κάρα τοῦ ἁγίου διέσωσε ὁ ὄσιος Διομήδης (ἐορτάζει στὶς 28 Ὀκτωβρίου), ποὺ ἀσκήτευε στὸν Λευκωμίτη, προάστειο τῆς Λευκωσίας. Ὅταν δὲ τὸν καταδίωξαν οἱ ἐπιδρομεῖς, μὲ θαῦμα τοὺς ἀκίνητοποίησε, καὶ κατόπιν τοὺς θεράπευσε καὶ ὠδήγησε στὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ.

Σήμερα ἡ χαριτόβρυτη κάρα τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου βρίσκεται θησαυρισμένη στὴν ἱερὰ καὶ βασιλικὴ μονὴ τοῦ Κύκκου, φυλασσόμενη σὲ ἀργυρὴ λειψανοθήκη.

Ὁ παλαιὸς ναὸς, ποὺ ἔκτισε ὁ ἅγιος καὶ ὅπου βρίσκονταν τὰ λείψανά του, δὲν ὑπάρχει σήμερα, διότι κατεστράφη ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς τὸ 1567, ὅταν ἔκτιζαν τὰ τεῖχη στὴ Λευκωσία. Πρόσφατα ἔχει ἀνεγερθεῖ μικρὸ Παρεκκλήσι πρὸς τιμὴ του, μέσα στὴν αὐλὴ τοῦ Ἐλενείου Δημοτικοῦ Σχολείου Λευκωσίας.

Ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου τελεῖται στὶς 13 Ἰουνίου¹⁶.

Ταῖς αὐτοῦ ἁγίαις πρεσβείαις, Χριστὲ ὁ Θεός, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς. Ἀμήν.

1. Ἡ παράδοση αὐτὴ καταγράφεται στὸν παλαιὸ καὶ μόνο γνωστὸ Βίο τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου, ποὺ γράφτηκε κατὰ τὸν 11ο ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 12ου αἰώνα στὴ Λευκωσία τῆς Κύπρου, καὶ ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τοὺς Βολλανδιστὲς (ἀρχικὰ στὰ *Acta Sanctorum*, Jun. II, σσ. 682-685, καὶ ἀργότερα, διορθωμένος μὲ σχόλια, στὸ περιοδικὸ *Analecta Bollandiana*, τόμ. LXVI [1948], σσ. 11-26). Οἱ ὑπόλοιπες πηγὲς γιὰ τὸν βίο τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου (Βίοι τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ἅγιος Ἱερώνυμος, ἱστορικὸς Σαλαμίνιος Σωζομενός, Λεξικὸ Σουΐδα, Νικηφόρος Κάλλιστος, Λεόντιος Μαχαιρᾶς) δὲν ἀναφέρονται καθόλου στὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου πρὶν νὰ γίνῃ μαθητὴς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος. Ἀπλῶς ἀναφέρουν γενικὰ τὶς νομικὲς σπουδὲς του στὴ Βηρυτὸ (βλ. κατωτέρω). 2. Ὁ σχεδὸν σύγχρονός του ἱστορικὸς Σωζομενός (γεννήθηκε γύρω στὸ 380 μ.Χ.) ὀνομάζει τὸν ἅγιο, «Τριφύλλιον τὸν Λεδρῶν ἐπίσκοπον, ἄνδρα ἄλλως

τε ἐλλόγιμον καὶ διὰ νόμων ἄσκησιν πολὺν χρόνον ἐν τῇ Βηρυτίων πόλει διατρίψαντα» (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 1,11,8). Παρόμοια γράφει, ἀρκετὰ ἀργότερα (14ο αἰ.), καὶ ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος γιὰ τὸν «Τριφύλλιον ἐκεῖνον τὸν Λεδρῶν ἐπίσκοπον, λόγου τε ἀρκούντως πεπειραμένον, καὶ διὰ νόμων ἄσκησιν πλεῖστον ἐν τῇ Βηρυτῶν διατρίψαντα πόλει» (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 8, 42).

3. «Βίος τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Σπυρίδωνος συνταχθεὶς ὑπὸ Θεοδώρου ἐπισκόπου πόλεως Πάφου», στό: P. Van den Ven, *La légende de S. Spyridon, évêque de Trimithonte, Louvain, 1953*, σσ. 37-48, §8 καί, Ἀγίου Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, Βίος... τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Σπυρίδωνος..., Migne P.G., τόμ. 116, 437 A-C.

4. Στὶς διάφορες πηγές ἡ Λευκωσία ἀναφέρεται καὶ ὡς πόλη τῶν Λεδρῶν ἢ Καλλινικήσεων ἢ Λευκῶν Θεῶν.

5. Σωζομενοῦ, ὄπ. ἀν. (ἐπίσημ. 2), I, 11, 9.

6. P. Van den Ven, ὄπ. ἀν. (ἐπίσημ. 3), §14, σσ. 63-65 καί, Ἀγίου Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, ὄπ. ἀν. (ἐπίσημ. 3), 452 B-D.

7. *Analecta Bollandiana*, ὄπ. ἀν. (ἐπίσημ. 1), σ. 17.

8. Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου, Ἀπολογητικὸς Δεύτερος, 50, 2, ΒΕΠΕΣ, τόμ. 31, σ. 90.

9. Ἀγίου Ἰερωνύμου, *De viris illustribus*, Migne P.L., τόμ. 23, 695.

10. Τοῦϊδίου, *Epistola 70, 4 (ad rhetorem Magnum)*, στό: Jerome Labor (ἐπιμ.), *Saint Jerome lettres*, τόμ. III, Paris 1953, σ. 213.

11. Τὸ Λεξικὸν Σούδα (Σουΐδα) εἶναι ἐγκυκλοπαιδικοῦ περιεχομένου ἔργο, ἀποτέλεσμα συλλογικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε κατὰ τὸν 10ο μ.Χ. αἰώνα.

12. «Τριφύλλιος ἐπίσκοπος, μαθητὴς Σπυρίδωνος τοῦ θαυματουργοῦ τοῦ Κυπρίου· ὁς ἔγραψε τὰ θαύματα τοῦ ὁσίου καὶ τερατουργοῦ πατρὸς ἡμῶν Σπυρίδωνος, ὡς γέγραπται ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, δι' ἰάμβων· ἃ χρὴ ἐκζητῆσαι ὡς λίαν ὠφέλιμα» (Λεξικὸν Σούδα [Σουΐδα], τόμ. ΣΤ', 1045, (ἔκδ.) Imm. Bekker, Βερολίνο 1854). Ὁ ἅγιος Θεόδωρος Πάφου, ποὺ ἄκμασε κατὰ τὸν 7ο μ.Χ. αἰ., στὸν Βίο τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ποὺ συνέγραψε, φαίνεται νὰ ἀμφισβητεῖ τὴ συγγραφὴ τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος σὲ ἰαμβικοὺς στίχους ἀπὸ τὸν ἅγιο Τριφύλλιο (βλ. P. Van den Ven, ὄπ. ἀν. (ἐπίσημ. 3), σσ. 77-78).

13. Λεοντίου Μαχαιρᾶ, *Χρονικόν*, στό: Dawkins, R. M., *Leontios Makhairas, Recital*

concerning the Sweet Land of Cyprus entitled 'Chronicle', τόμ. I-II, Oxford 1932, §35.

14. «Νεοφύτου πρεσβυτέρου Μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου ἐγκώμιον κεφαλαιῶδες εἰς τὸν ὄσιον... Διομήδην...», στό: H. Delehayé, «Saints de Chypre», *Analecta Bollandiana*, τόμ. XXVI (1907), σσ. 212-220 (ἀπὸ τὸν κώδ. Par. Gr. 1189, ff. 134r-139v).

15. Ὅπ. ἀν. Ὁ ἅγιος Τριφύλλιος σὲ χειρόγραφα τοῦ Συνοδικοῦ τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀρύεται ἐν προκειμένῳ καὶ ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς στὸ Χρονικόν του (§30), κατονομάζεται ὡς Φωτολαμπῆς («Τριφυλλίου τοῦ Φωτολάμπους, ἐπισκόπου Λευκωσίας»), ἴσως γιὰ τὴν πλούσια Χάρη, ποὺ πλούτισε ὁ ἅγιος καὶ καταυγαζόταν ἔντονα ἀπὸ τὸ ἄκτιστο θεϊκὸ Φῶς.

16. Σὲ πολλὰ χειρόγραφα, στὸ Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως (*Acta Sanctorum, Protophyaeum Novembris*, 748) καὶ στὰ ἔντυπα Μηναῖα, ὡς ἡμέρα τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου ἀναγράφεται ἡ 12ῃ Ἰουνίου, σὲ λίγα δὲ χειρόγραφα ἡ 11ῃ Ἰουνίου. Ἀσματικὴ Ἀκολουθία πρὸς τιμὴ του (ἐλλιπὴ ὅμως), ἔχει ἐκδόσει ὁ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης στὸ περιοδικὸ Ἀπόστολος Βαρνάβας, τόμ. ΣΤ´ (1934), σσ. 184-188 καὶ 200-204). Νέα πλήρης Ἀκολουθία ἔχει περιληφθεῖ στὴ σειρὰ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, Κύπρια Μηναῖα, τόμ. Η´ (Μὴν Ἰούνιος), σσ. 95-108, μαζί μὲ σχετικὴ βιβλιογραφία (σσ. 109-112). Οἱ Χαιρετιστήριοι Οἴκοι τοῦ ἁγίου, ποίημα τοῦ κυροῦ Χαραλάμπους Μπούσια, ἔχουν περιληφθεῖ στὴν ἔκδοση τῆς ἱ. Μ. Σταυροβουνίου, Ὑμνολόγιον τὸ Χαρμόσουνον, Λευκωσία, 1996, σσ. 503-515.